
KOHTI MONITIETEISTÄ DEMOKRATIAN
SYSTEEMIANALYYSIA

William Collins: An Ecological Theory of Democracy. Steps Toward a Non-Equilibrium View of Politics. Physica-Verlag. Heidelberg 1989. 260 s.

David Held: Models of Democracy. Polity Press. Gambridge 1987. 321 s.

Giovanni Sartori: *The Theory of Democracy Revisited I—II*. Chatham House. New Jersey 1987. 542 s.

Demokratian teoriasta kiinnostuneelle ei ole pulaa hyvästä ja tiedeperustaltaan vahvasta modernista kirjallisuudesta. Alaltahan on ilmestynyt leegio hyvin monen tasoista kirjallisuutta jatkuvasti. Mutta pulaa on ollut kirjallisuudesta, jossa olisi vakavasti pyritty vetämään yhteen koko tähänastista keskustelua ja ylittämään perinteisen ns. normatiivisen ja ns. tieteellisen keskustelun raja (jos ja kun se ilmeisesti on pakko ylittää) sekä kehittämään myös uutta ottaen huomioon muiden tieteenalojen viimeaikainen kehitys. Nyt tilanne näyttää olevan nopeasti muuttumassa. Tämä muutos tuskin voi olla irrallaan jälkiteollisten yhteiskuntiemme älyllisen ilmapiirin vakavoitumisesta ja elämisemme reaali-ongelmien tilan uudesta tajuamisesta. Tarkastelen seuraavassa lähemmin vain yhtä, mutta mielestäni ehdottomasti kaikkein kiintoisinta uutuutta, nimittäin Physica-Verlagin 1989 julkaisemaa teosta: William Collins, *An Ecological Theory of Democracy. Steps Toward a Non-Equilibrium View of Politics*. Lyhyesti mainitsen lisäksi kaksi muuta, David Heldin monille jo tutun ja erinomaisen oppikirjatyyppisen teoksen *Models of Democracy* sekä Giovanni Sartorin 60-luvun alun menestysteoksen uudelleenkirjoitustyön tulokseksi syntyneen teoksen *The Theory of Democracy Revisited I—II*.

Sartorin ja Heldin teoksista on jo kirjoitettu ylistäviä arvosteluja ja myyntiesitteitä, Collinsin teoksesta ei juuri, vaikka se mielestäni on alan tieteellisen ja tieteenteoreettisen keskustelun kannalta todellinen kultajävy. Sartorin teoshan on 1962 ilmestyneen kansainvälisesti erittäin laajalle levinneen ja tunnetun *Democratic Theory* teoksen laajennettu ja uudelleen kirjoitettu sekä ajankohtaistettu kaksiniteinen versio. Sen ykkösosa käsittelee demokratian ajankohtaisdebatia, mikä heijastuu myös käsittelyn rakenteesta, joka ei mielestäni ole erityisen systemaattinen. Tähän on osasyyinä se, että Sartori on sisällyttänyt 50-luvun ajatusmaailmaan perustuneen alkuperäisteoksensa oleellisilta osin mukaan ja käy monien yksityiskohtien osalta keskustelua tapahtuneista muutoksista liikkuen ajassa melko vapaasti edestakaisin, jolloin teos saa osin tilkkutäkkimäisen leiman. Marxilaisperäisen ja markkinaperäisen keskustelun välinen jännite näkyy myös teoksesta selvästi, joskin Sartori toteaa monien näkökantojen lientyneen ja tarkastelukulman yhtenäistyneen. Sartori itse pitää teostaan eräänlaisena »mainstream basics» -tyyppisenä luomuksena, jolla hän tarkoittaa enemmänkin uuden hallitsevan teorian perusteiden etsimistä kuin sellaisen esittämistä. Hän ei näet usko 80-luvun lopussa esiintyvän mitään hallitsevaa demokratian teoriaa, vaan näkee alan tieteellisen keskustelun varsin atomisoituneena, hajautuneena ja yksittäisiin teemoihin pitäytyvänä. Sanalla sanoen: hyvin suuresti vailla synteettistä näkökulmaa olevana (»with splended fragments in splended isolation»). On ole valmis vielä tässä vaiheessa arvioimaan, miten hyvin Sartori on onnistunut uuden mainstreamin perusteiden rakentamisessa. En kuitenkaan käyttäisi tässäkin vaiheessa niin ylistäviä sanoja kuin Oxfordin S. E. Finer, joka takakannen

arvostelusiiteissa puhuu »loistavasta kirjasta» ja mitä merkityksellisimmistä panoksesta politiikan tutkimuksen kehittämiseksi ja lisää nitiksi »the most important theoretical analysis of democracy since World War II».

Kun Sartorin teoksen toisen osan perussisältö koskee demokratian klassisia teemoja (vapautta, tasa-arvoa, lakia, liberalismia, markkinoita, suunnittelua, teknokratiaa jne.), se soveltuu hyvin oppikirjaksi koulutusohjelmien eri vaiheisiin. Mielestäni ehkä kiintoisin tieteellinen piirre Sartorin teoksessa on selkeä pyrkimys ylittää preskriptiivisen ja deskriptiivisen tutkimuksen pitkään kestänyt tiukka rajalinja. Tämä pyrkimys leimaa yleisemminkin monia viimeaikaisia merkittäviä demokratiapuheenvuoroja ja viittaa siihen, että ehkä sittenkin jonkinlainen mainstream-teoria on vähin erin syntymässä, jos se koskaan onkaan kadonnut; unohtunut vain.

David Heldin teos *Models of Democracy* (1987) on loistava esimerkki brittiläisen »lehtoritradition» todella kypsistä ja käyttökelpoisista tuotoksista. Heldhän on toiminut luennoitsijana (Senior Lecturer) Open Universityssä ja teos perustuukin merkittävässä määrin Open Universityn kurssimateriaalina käytettyyn »Democratic Government and Politics» -julkaisuun sekä siihen yhdistettyihin aikaisemmin julkaistuihin neljään laajahkoon artikkeliin. Kirjoitustyö on tehty todella kiitosta ansaitsevalla tavalla. Teos on jännevä ja johdonmukainen kokonaisuus. Se on mielestäni ehdottomasti paras ja systemaattisin katsaus antiikin perinteeseen ja sen länsimaiseen sovellutukseen perustuvasta demokratian teoria- ja oppitraditiosta. Se antaa selkeän kuvan siitä, mitä demokratiasta on ajateltu, mitä sen on haluttu merkitsevän, millaisin rakentein sen on katsottu toimivan ja mitä nämä toimintaperiaatteet ja rakenteet ovat yhteisöltä edellyttäneet. Held on nähnyt suuren vaivan rakentaessaan eri koulukuntien ja teoriaperinteiden pohjalta kymmenkunta teoriallilla, jotka hän esittää paradigma-asetelmina ja yhteenvetona kustakin tarkastelustaan. Jokaisen mallin kohdalla on tarkasteltu sekä sen sisällöllisiä (arvotavoitteisia, toiminnallisia ja rakenteellisia) peruspiirteitä että mallin legitimoituminen perusideaa ja niitä rakenteellisia edellytyksiä, joita mallin toimivuus yhteisöltä edellyttää. Lisäksi Held on esittänyt käyttökelpoiset teoriaperinteiden ja mallien kehityssuhteita osoittavat »sukupuut» visualisoituna. Sama koskee eräitä nykyajan demokratioiden keskeisiä ongelmavyöhytejä kuten hyvinvointivaltion kriisiä ylikuormittuneen hallinnon näkökulmasta ja legitimaatiokriisiä demokraattisessa kapitalistisessa valtiossa. Nämä pedagogisesti oivalliset kuvaukset sisältävät myös uusia analyysejä ja näkökohtia monista demokratian perusteorioista.

Teoksensa lopussa Held kehittää vielä oman ns. demokraattisen autonomian mallin, jossa on muutamia kiintoisia uusia piirteitä kuten ns. »statistisen edustavuuden periaate», jolla valtakoneiston ulkopuolelle jäävät merkittävät yhteiskuntaryhmät kuten esim. naiset voidaan ottaa oikeudenmukaisesti päätöksentekokoneistoon mukaan. Held muuten on niitä todella harvoja demokratian teoriasta kirjoittavia tutkijoita, joka on kiinnittänyt merkittävässä määrin huomiota naisen asemaan demokratiassa. Niinpä hän esitteleeikin Mary Wollstonecraftin ajatuksia demokratiasta hieman laajemminkin. Ideologinen perusvire Heldillä näyttää omista kehittä-

telyissään olevan eräänlainen liberalismiin ja demokraattisen sosialismin sisältöjen yhdistely erityisesti mitä tulee hänen tulevaisuusvisioonsa demokradiasta. Esiteltäisiin malleihin nähden tämä voidaan ilmaista myös pyrkimyksenä yhdistää protektiivisen demokratian ja developmentaalidemokratian ajatuksia erityisesti sen radikaalissa muodossa toisiinsa. Samoin puhtaan edustuksellisen demokratian ja suoran demokratian piirteitä pyritään yhdistämään toisiinsa. Näinhän myös demokratian käytännössä useissa maissa parhailaan tehdään.

Jos Heldin teosta halutaan jostain arvostella, niin sen historiallisesta osasta puuttuvat tai eivät ole mielestäni riittävän vahvasti esillä roomalaisen oikeuden, germaanipohjoismaisen käräjäperinteen sekä keskiaikaisen korporaatiosuhteiskunnan vaikutukset demokradiaperinteeseemme. Samoin demokratian muuttumisen problematiikka ei tule erityisen syvällisesti käsitellyksi. Mutta kaiken kaikkiaan Heldin teos sopii kuin nyrkki silmään politologien koulutusohjelmiin.

Collinsin teos demokratian ekologisesta teoriasta on monella tavoin ainutlaatuinen. Kysymys ei ole suinkaan mistään ekofilosofisesta teoriasta sanan missään konventionaalissa mielessä, vaan varsin syvällisestä yrityksestä rakentaa demokratian tarkastelu avointen systeemien globaalin kuvauksen varaan niin formaalisesti kuin klassiseen politologiseen demokradiaperinteeseen ja kirjallisuuteen tiukasti kytkettynä. Collins pyrkii yleisesti sanoen osoittamaan, että demokratian käytäntöjen dynamiikka tavoitetaan parhaiten ekologisen systeemianalyysin avulla. Tämä edellyttää siirtymistä yksilöstä yhteisöön analyysin perusyksikkönä. Yhteisö koostuu keskenään vuorovaikutuksessa olevista ihmispopulaatioista ja niille ominaisista käyttäytymismalleista. Ekologinen analyysi keskittyy kilpailevien populaatioiden suhteellisen kasvun ja voiman sekä merkityksen nousun tai laskun tarkasteluun. Oleellista ei ole populaatioiden koko ja määrä vaan merkitys yhteisölle sekä keskinäiset vuorovaikutussuhteet, jolla tavallaan korvataan perinteisessä analyysissä käytyt yksilöllinen rationaliteetti ja markkina-metafora.

Collinsin mukaan perinteinen liberalistinen demokradiakäsitys, talouden markkinamekanismit ja newtonilainen deterministinen, suljettuihin systeemiin perustuva tiede ovat samaa henkistä juurta ja aate- sekä teoriahistorialtaan suorastaan kasvinsipareja. Moderni demokradiakäsitys tuli poliittisen ajattelun valtavirraksi nimenomaan newtonilaisen tieteen- ja maailmankuvan mukana, jolle on ominaista liikevoimien kuvaaminen muodollisin termein ja kestävin, suljetuin, deterministisin mallein. Newtonilaisen käsityksen mukaan luonnolla ei ollut varsinaisesti »merkitystä» tai »päämäärää». Perinteinen demokratian liberalistinen teoria käsittelee yhteisöä usein samalla tavalla; se on paikka, jossa yksilöt taloudellisissa ja poliittisissa rooleissaan tavoittelevat ensisijassa yksilöllisten tarpeiden tyydytystä. Prosessit ovat luonteeltaan lisäksi maksimointiprosesseja, joissa pyritään systeemitasolla aina johonkin tasapainotilaan. Prosessit nähdään teleomaattisina, systeemiin tai tapahtumaan vaikuttavien ulkopuolisten voimien tai olosuhteiden aikaansaamiksi. Aina on siis olemassa itse prosessista erottuva tekijä, joka

kausalisesti saa aikaan muutoksen ilmiön ulkopuolelta vaikuttavan voiman tavoin. Näin ymmärrettynä demokraattinen prosessi nähdään eräällä tavoin automaattisena, passiivisena, newtonilaisen fysiikan lakien mukaisesti määräytyvänä.

Collins ehkä osin syyllistyy viimevuosien muotivirtaukseen eli tekee newtonilaisesta tieteestä tekemörköä, jota aina sopii hutkia jonkin muun ajatusmallin osoittamiseksi paremmaksi. Mutta hän korostaa mielestäni aivan oikein, että demokraattiset prosessit voidaan ymmärtää paljon paremmin avointen systeemien prosessidynamiikan avulla ja ymmärtää ne luonteeltaan nimenomaan teleonomisiksi erotukseksi teleomaattisista. Jälkimmäiset ovat fysiikan lain mukaan mekaanisesti päämäärätaloon pyrkiviä prosesseja, demokratian prosessit taas ovat avoimia, itseoppivia, teleonomisia. Ne ovat sellaisia systeemin ominaisuuksia kuvaavia prosesseja, joille on tyypillistä paitsi hellittämättömyys pyrittäessä päämäärään, myös joustavuus eli kyky saavuttaa päämäärää eri lähtöpisteistä käsin ja systeemin sisäisistä tai ulkoisista muutoksista riippumatta. Tällainen prosessi on ohjelmanomainen, etukäteen järjestettyyn informaatioon perustuva, joka ohjaa ja kontrolloi prosessia ja voi oppia uutta. Ranskalaisen matemaatikon Henri Poincarén jo vuosisadan vaihteen tienoilla kehittelemän uuden geometriapohjaisen matematiikan avulla voidaan avointen systeemien laadullisia piirteitä tarkastella teleonomisena prosessina. Systeemin stabiilisuuden tarkastelu paljastaa tällöin tietyn dynaamisen koodin, joka ohjaa systeemin käyttäytymistä. Oleellista tarkastelulle on laaja, globaali perspektiivi. Systeemin globaalit ominaisuudet ymmärretään tällöin kuvaukseksi systeemin päämäärätiloista. Collins viittaa siihen, että jo Aristoteleen käsitys ilmiöiden päämäärämääräytyneisyydestä on itse asiassa hyvin samankaltainen ajatusrakenne, joka on rinnastettavissa biotieteiden tuottamaan tietoon DNA:n ohjelmoitavuudesta.

Oleellista teleonomisille prosesseille on, että niiden lopputulokset voivat olla vaihtelevia. Tällaisen systeemin ja sille ominaisten prosessien, jollaisena Collins nyt siis demokradiaa tarkastelee, globaali analyysi voidaan tulkita kyseisen systeemin dynaamisen koodin muodolliseksi esitykseksi, ohjelmaksi, joka sekä tiivistää systeemin historian että samalla ohjaa systeemiä tiettyyn päämäärään erilaisissa olosuhteissa.

Tässä kohdin Collins päätyy varsin kiintoisaan tieteenteoreettiseen näkemukseen demokraattisen prosessin ja politiikan kompleksisesta, päämäärältään avoimesta luonteesta, jota siis Poincarén kehittelemän matematiikan avulla voidaan kuvata myös formaalein, yleistykset sallivin keinoin. Perinteinen tieteenfilosofiamme, nk. positivistinen tieteenfilosofia näkyvimpänä hahmunaan ehkä Karl R. Popper, mutta tietenkin myös leegio perinteisistä nomoteettisen ja ideograafisen tieteen rajalinjan jyrkistä puolustajista väittää, että biologiset ja historialliset ilmiöt eivät voi olla säännöllisiä, invariantteja fysiikan lakien mielessä. Ne ovat uniikkeja, ainutkertaisia. Trendejä voidaan osoittaa, mutta niitä ei pidä sekoittaa lakeihin, Popper voimallisesti korosti. Siis myöskään historiallisten syiden kuvausta ei saa sekoittaa lakeihin, koska syyt ovat singulaareja historiallisia lausumia. Näinhän on pääsääntöisesti pitkään uskottu ja opetettu, joskaan ei

ilman epäilyjä.

Collins ei enää epäile, vaan väittää että kvalitatiivisten matemaattisten metodien käyttämättömyys ei-integroituvien systeemien differentiaaliyhtälöihin asettaa tämän kannan kokonaan uuteen valoon. Jos historialliset ja sosiaaliset tapahtumat tulkitaan teleomaattisten prosessien tuotokseksi, silloin ko. prosessin tuottamalla systeemillä on vain yksi karakteristinen »trajektori» eli suunta ajassa ja paikassa. Mutta tekonomisesti tulkittuna yksittäisen historiallisen tapahtuman singulariteetti onkin pohjimmiltaan vain systeemin yleisen rakenteen ominaisuus. Globaali dynaamisten systeemien analyysi tarjoaa siis mahdollisuuden tarkastella määrän muuttumista laaduksi matemaattisinkin keinoin (mikä antaa muuten uutta evidenssiä myös Marxin ja Engelsing kuuluisalle väittämälle). Näin myös eräät ekosysteemeistä ja sosiosysteemeistä tunnetut pienten parametrimuutosten tuottamat systeemin suuret laadulliset muutokset tulevat helpommin ymmärrettäviksi ja ainakin käsitteellisesti hallittaviksi. Yksittäinen tapahtuma voidaan ymmärtää tällaisen avoimen systeemin parametrimuutokseksi. Collins korostaa voimakkaasti Poincarén matemaattisessa analyysissä tekemän »vallankumouksen» merkitystä sille, että aikaisempaa suuremmat alat sosiaalista käyttäytymistä voidaan alistaa systemaattiseen analyysiin ja oleellisesti häivyttää rajaa nomoteettisen ja ideograafisen välillä. Tulee mahdolliseksi tunkeutua formaalein menetelmin systeemin historiaan ja lopulliseen tavoitteeseen. »Kvalitatiivisen analyysin käyttämättömyys johtaa tutkimaan niiden demokraattisten käytäntöjen piirteitä, joka tekee siitä organisoidun rakenteen eikä vain kasan olosuhteita ja edellytyksiä», Collins terävästi toteaa. Vastoin Popperin ja kumppaneiden tieteteoreettisia kantoja sosiaalisia prosesseja kuten demokratiaa, voidaan siis kuvata yleisin termein. Popperin virhe oli siinä, että hän oletti nämä prosessit teleomaattisiksi kun ne globaalissa tarkastelussa ovatkin teleonomisia, Collins tähdentää.

Sosiaalisten ja historiallisten ilmiöiden ainutkertaisuuden muuttuminen avointen systeemien rakenneominaisuuksiksi tuottaa myös toisen sosiaaliteorian teorian kannalta dramaattisen, joskin jo paljolti ennakoitun seurauksen, nimittäin faktuaalisten (tosiasia) lausumien ja arvo-arvostelmien rajan himmenemisen. Tämä sama ajatus näkyy selvästi myös Sartorin uudesta teoksesta ja tätä seikkaa itse kukin demokratiasta kiinnostunut on joutunut eri tavoin pohtimaan. Useimpiin sosiaalisin systeemiin ei tietenkään mitenkään sovi perinteisen positivistisen tiedonteorian mukainen faktuaalisen ja evaluatiivisen (normatiivisen) jyrkkä erottaminen. »Hyvän» ja »toden» maailmat ovat sosiaalisessa elämässä niin tavattoman monin tavoin toisiinsa kietoutuneet, että tiede joka pitää tätä erottelua ehdottomana perussääntönään, on tuomittu epäonnistumaan. Tämä ei tietenkään merkitse etteikö tämä perussääntö tutkimusmetodiikan kannalta edelleen olisi erittäin tähdellinen. Collins toteaa, että demokratian ja muiden avointen systeemien osalta »normatiivisten tai evaluatiivisten lausumien älyllinen voima perustuu sen ymmärtämiseen, mihin suuntaan toiminta tai prosessi on kulkemassa». Siis tulevaisuuslauseet, nuo monelle tieteteoreetikolle kaameat »epätieteellisyudet» saavat merkityksensä systeemin sisäisen dynamiikan tuntemisesta ja muo-

dostavat näin eräänlaisen sillan normatiivisen ja faktuaalisen välille aivan samoin kuin empiirisen ja normatiivisen demokratiatutkimuksen välillä tosiasiaa on silta. Näin voisi Collinsia kehittää edelleen, hän kun ei tästä asiasta sano kovin paljon.

Collinsin teos on siis ainakin yhtä suuressa määrin luonteeltaan tieteteoreettinen kuin demokratian teoriaa käsittelevä. Sen normaalille sosiaalitutkijalle ehkä vaikeatajuisestakin luonteesta riippumatta se on erityisen suositeltava syvällisyytensä ja mahtavan substanssituntemuksensa vuoksi. Collins nimittäin käy kiintoisesti lävitse niin Platonin, Aristoteleen kuin Polybiuksenkin kirjoituksia ja vertaa näitä mm. Schumpeterin ja Downsin sekä lukuisten muiden modernien alan teoreetikkojen näkemyksiin. Kun hän yhdistää nämä käsitykset eräisiin biotieteiden sekä fysiikan ja matematiikan kehittelyihin ja kompleksisuusajatteluun, syntyy jokaiselle sosiaalitieteiden teoreettisista perusteista yleensä ja politologian sekä demokratiatutkimuksen perusteista erityisesti kiinnostuneelle todella kiintoisa lukuelmämys. Se panee kiistatta ajattelemaan asioita uudessa valossa, ellei nyt sitten ole aivan umpipäinen luonteeltaan.

Kiistatta Collinsin teoksessa on myös ongelmia. Ensinnäkin eräät sen ajatuskulut eivät aukea aivan helposti ja ovat vaikeasti tulkittavissa. Toinen ongelma on globaalin systeemianalyttisen tarkasteluperspektiivin soveltuvuus kansallisten järjestelmien empirian tasolle. Aurinko ja ilma ovat ihmisille yhteisiä, meri ja maakin suuresti, mutta jo vähemmässä määrin; kansalliset kulttuurit ja lokaaliset ilmiöt vielä vähemmän. Yksilölliset kokemisen ja elämisen ilmiöt eivät välity aina ollenkaan yhtään minnekään, tai vain hyvin rajoitetusti; ne jäävät lähinnä singulaareiksi ja uniikkeiksi. Ja niilläkin voi kuitenkin olla vaikutuksensa demokraattiselle prosessille, jos sattuu istumaan sopivalla tuolilla. Samoin aika-, tietoisuus- ja toimintahorisontti on niin erilainen sosiaalisista systeemeistä toiseen siirryttäessä, että yleistävien johtopäätösten teko tulee olemaan empiriaan nähden rajallista, joskaan ei ehkä systeemien toimintasaantoihin nähden yhtä rajallista.

Kerrassaan kiehtova, rohkea teos Collinsin tutkimus kuitenkin on, se kuuluu ammattilaisille luokkaan »must». Se ei ehkä kuitenkaan sovi kurssivaatimuksiin, ehkä joillekin erikoistumisalueen opiskelijoille syventävissä opinnoissa. Sen sijaan se on erinomainen teos lisensiaatti- ja tohtorikoulutuksen tieteteorian jaksolle. Tärkeätä olisi saada nimenomaan tulevaisuuden tutkijoita, varsinkin kompleksisuuskäsitteestä kiinnostuneita tutustumaan näihin ajatuksiin, samoin joitakin matemaatikkoja, fyysikkoja, biotieteilijöitä ja insinöörejä. Pohja monitieteiselle demokratian pohdiskelulle on olemassa.

OLAVI BORG